

17. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie . – Warszawa, 1880. – Т. II. – 397 s.
18. Grabski A. F., Zarys historii historiografii polskiej. – Poznań, 2000. – 278 s.
19. Kalinka W. O książce M. Bobrzyńskiego Dzieje Polski w zarysie . – Krakow, 1879. – 80 s.
20. Kaute W. Synteza dziejów Polski Michała Bobrzyńskiego. – Katowice, 1993. – 146 s.
21. Łazuga W., Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna. – Warszawa, 1982. – 278 s.
22. Maternicki J., Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej. Ewolucja poglądów i jej uwarunkowania. // Przegląd Humanistyczny. – 1977. – Tom 21. – nr 12/147. – S. 131– 142
23. Zakrzewski S. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki historyka// Kwartalnik Historyczny. – 1935. – S.515– 539.
24. Serejski M. H., Grabski A. F. Michał Bobrzyński i jego Dzieje Polski w zarysie, [w:] M. Bobrzyński Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1986. – S.13– 19.
25. Smolka S., Bobrzyński M. Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie. – Krakow, 1893. – VII+336 s.
26. Szujski J. Kilka uwag o Dziejach Polski M. Bobrzyńskiego. – Warszawa, 1879. – 57 s.

Rebenok V. V., postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Nizhyn M. Gogol State University (Nizhyn, Ukraine), rebenok.v@mail.ru

Ukrainian Cossacks in the early XVII century in the «Sketch on History of Poland» by M. Bobginskii

The Author analyzes and explains the key views of M. Bobginskii, the prominent Polish historian and political figure of the late XIX and early XX century on the history of the Ukrainian Cossacks of the early seventeenth century, outlined in his fundamental paper «Sketch on History of Poland». The main aim of this article is to find out how the historian considered the meaning of the XVII century for the historical development of Polish-Lithuanian Commonwealth, how he estimated and described the beginning of this era and what place in it the events was taken by the Ukrainian Cossacks and their outstanding representatives, in particular P. Sagaydachny, the Ukrainian Hetman.

Keywords: the Ukrainian Cossacks, Bobgynski M., Krakow historical school, Sketch on History of Poland, the beginning of the XVII century.

* * *

УДК 93/94 (477)

Салтан О. М.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
гуманітарних наук, Харківська державна
академія фізичної культури
(Україна, Харків), Saltan_Olexandr@ukr.net

**ХАРКІВСЬКИЙ ПОРТРЕТ
ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ**

У статті аналізується історія напівазагадкового художнього артефакту – портрету Івана Мазепи, про появу якого повідомила харківська окупаційна газета «Нова Україна» на початку 1942 року. Автор припускає, що дане полотно могло бути написане в кінці XVII – на початку XVIII ст., або бути точною копією, створеною харківським художником Сергієм Васильківським.

Ключові слова: газета «Нова Україна», гетьман, історичний портрет, наукове джерело, німецька окупація, окупаційна влада, художня експозиція.

Постать Івана Степановича Мазепи залишила глибокий слід не тільки в вітчизняній історії, а й в українському мистецтві. Адже саме Мазепа вважається гетьманом з якого було написано найбільше гравюр та картин. Незважаючи на карколомну популярність, на рукотворні образи гетьмана з осені 1708 р. було організовано справжнє полювання, результатом якого стало їх масове винищення. Як наслідок: навіть на сьогодні достеменно невідомо який вигляд мала ця історична особа, а обличчя гетьмана на десятигривневій купюрі належить зовсім іншій людині. Штучне стирання портретних репродукцій стало поштовхом для пошуку та систематизації малюнків, гравюр та картин на яких

простежуються справжні, або ж надумані риси Івана Степановича. Вчені, художники, етнографи як в Україні так і за кордоном займалися невтомним пошуком дивом вцілілих артефактів які подекуди мали неабияку історичну та художню цінність. Зібрані колекції експонувались на численних виставках та в музейно-художніх експозиціях організованих як приватними особами, громадськими організаціями, благодійними фондами тощо. Починаючи з початку ХХІ ст. ґрунтовний іконографічний аналіз образу гетьмана Івана Мазепи здійснювали такі вчені як: О. Ковалевська [11 – 13], С. Павленко [17 – 20], О. Походяща [7], М. Дмитрієнко, О. Суховарова-Жорнова [8], Л. Шендрик [23].

Систематизація наукових матеріалів, пов'язаних з персоною самого Мазепи та його діяльністю, стала можливою завдяки зусиллям науковців: М. Дмитрієнко [7 – 8], О. Березанської [3], Т. Якубової [26], а також авторського колективу найбільш фундаментальної книги – «Україна – козацька держава», що увібрала в себе майже усі наявні артефакти та відомості про козацькі часи. Це стосується особистих речей і портретів гетьмана, повний існуючий реєстр яких також увійшов до збірки [22].

Втім, незважаючи на, здавалось великий об'єм виконаної роботи, з минулого виривають нові історії, нові картини, які доповнюють вже існуючу портретну галерею образів славного гетьмана України. Одна з таких картин з'явилась в окупованому Харкові, де 28 січня 1942 року, журналіст газети «Нова Україна» В. Росінський надрукував статтю під назвою «Портрет гетьмана І. Мазепи» [Див. додатки 1 – 2].

Роблячи невеликий відступ, варто наголосити, що до сьогодні ніхто з науковців не досліджував історії появи і загадкового зникнення так званого «харківського» портрету гетьмана Івана Мазепи. Тому автор даної статті, користуючись існуючими газетними та архівними матеріалами, що зберігаються у фондах Державного архіву Харківської області (далі – ДАХО), і вперше вводяться у науковий обіг, поставив за мету дослідити наявні та імовірні версії та факти пов'язані з існуванням цього невідомого художнього полотна.

Повертаючись до історії харківського портрету І. Мазепи слід зазначити, що В. Росінський, незважаючи на скупі відомості, вказав на низку важливих фактів, що є підґрунтям для наукових роздумів. Судячи з тексту статті, вищезгаданий журналіст брав інтерв'ю у знаного у довоєнній Україні вченого і історика – Петра Курінного (1894 – 1972), якого окупаційна влада залучила в якості експерта для оцінки цієї сенсаційної знахідки. Попередній аналіз образу гетьмана дозволив фахівцю віднести його до більш ранніх портретів, де Мазепа зображений не у статусі гетьмана, а у статусі генерального осавула. Де, коли і ким був написаний цей портрет газета не повідомила. Невідомим залишається його формат, стиль написання і, власне, саме зображення, яке «Нова Україна» чомусь так і не спромоглася сфотографувати і надрукувати. Єдине на що вказував автор статті – це те що зазначене полотно багато років зберігалось у родині пана Г. М. Яценка і належить до другої класифікаційної групи картин Мазепи «без гетьманських клейнодів» [16, с. 4]. Яким чином цей артефакт, що став родинною реліквією, потрапив до Г. Яценка залишалось невідомим.

Журналіст повідомляв про бажання власника передати художній образ генерального осавула – І. Мазепи музеєві Слобожанщини, де, очевидно, він мав посісти почесне місце серед предметів експозиції часів козацтва.

Зазначена інформаційна інтрига змусила автора статті через багато років спробувати віднайти хоча б якісь сліди подальшої долі цього полотна. У ті часи у Харкові працювало три установи куди його могли передати. Це – музей Слобожанщини, який в роки окупації утворювали: історичний, краєзнавчий, антирелігійний та музей революції (нині – Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова), Харківський український художній музей (нині – Харківський художній музей) та Художній салон при Харківському художньому інституті, що почав працювати взимку 1942 р [21, с. 4]. Харківська міська управа планувала об'єднати усі художньо-мистецькі установи в єдиний Харківський національний художній музей. Але ця ідея так і залишилась на папері. Долаючи труднощі окупаційного існування музей Слобожанщини та Харківський український художній музей де-факто функціонували окремо. Перебуваючи у жалюгідному стані, фонди цих установ піддавались періодичному розграбуванню шляхом розбійного мародерства та цілеспрямованих санкціонованих і несанкціонованих ревізій з боку гітлерівців. Сучасні співробітники історичного музею підрахували, що «загальна кількість знищених предметів, що належали історичному, краєзнавчому музеям та Музею Революції, перевищувала 300 тисяч одиниць» [24 – 25]. У серпні 1943 року при відступі німців з Харкова була вивезена велика частина етнографічних та образотворчих матеріалів XVII – XX ст. Напередодні визволення Харкова 13 серпня 1943 р. будівлю художнього музею було спалено. У вогні загинула майже уся віцілла колекція. За оцінками радянських експертів загальна вартість цінностей втрачених усіма харківськими музеями за період окупації становила понад півтора мільярди карбованців [6, арк.1].

В 1945 році до історичного музею були повернуті, розшукані бійцями Червоної Армії в місті Цедінін (Бранденбурзька провінція), декілька музейних предметів, вивезених окупантами під час війни, але портрет Мазепи до їх переліку не входив.

Навряд чи Г. Яценко спромігся передати портрет Мазепи взимку 1942 р. Адже сувора зима, відсутність надійної охорони та належного опалення створювали ризик фізичного знищення, або привласнення цього безцінного експонату. Невдала травнева спроба Південно-Західного фронту визволити Харків створювала додаткові ризики... Ретельне вивчення номерів «Нової України» не виявило бодай би якихось відомостей про факт передачі картини. Можна припустити, що окупанти обов'язково використали і розтиражували б цю подію як прояв турботи про відродження духовних надбань українського народу. Між тим журналісти обмежувалися короткими загальними репортажами про роботу картинної галереї та музею Слобожанщини, художнього інституту де копіювались окремі картини та експонувались головним чином антибільшовицькі виставки, в контексті німецької пропаганди [9].

Серед газетних шпальт ніби губиться прізвище і П. Курінного, якого згодом призначать на посаду

заступника директора Краєвого музею первісної та стародавньої історії у місті Києві. На сторінки «Нової України» жодного разу (за весь подальший період окупації Харкова) не потрапить Г. М. Яценко, який багато років зберігав цю унікальну картину. Незрозумілим залишається і той факт, що німецька окупаційна влада фактично не звернула на цю знахідку ніякої уваги. В цьому контексті виникає кілька цілком закономірних запитань: що за портрет зберігала родина Яценків і куди він міг подітись, адже радянська армія вперше увійшла до Харкова у середині лютого 1943 року? Якщо харківський портрет гетьмана аутентичний, то як він потрапив до Яценків? Попри скупі відомості про сам портрет, можна зробити припущення що він опинився у Харкові не випадково. Складно сказати чи був Іван Степанович у столиці Слобідської України, але достеменно відомо про обрання 48-річного генерального осавула Мазепу на Коломацькій раді 4 серпня (25 липня) 1687 р., гетьманом Війська Запорозького. Цілком імовірно, що в ході, або ж напередодні старшинської ради хтось з художників написав ескіз, чи готову картину з натури, яка (зважаючи на близькість місця проведення Коломацької ради) опинилась саме у Харкові. Хто такі Яценки і чи мають вони якийсь стосунок до серпневого епізоду обрання гетьмана і чи належали до якогось з Слобідських козацьких полків – залишається відкритим. Втім, це не важливо. Родині Яценків картину із зображенням Мазепи міг подарувати, або передати на зберігання хтось із старшини і напередодні, або ж після Полтавської битви. Нарешті хтось з предків цього славного роду міг просто переселитись до Харкова і там зберігати портрет багато років. Плануючи передати картину Музею Слобожанщини, Яценки вважали за доцільне влаштувати справжню піар-акцію. Тому не випадково, що цей крок висвітлила місцева преса, та був залучений експерт – Петро Курінний, котрий і здійснив попередній аналіз даного артефакту. У будь-якому випадку така версія вказує на неабияку історичну цінність полотна намальованого очевидно ще за життя Івана Мазепи, адже навряд чи рядова картина привернула б стільки уваги окупаційних масмедіа. Між тим парадокс полягає в тому, що Яценки так і не передали картину до Музею Слобожанщини. Принаймні, про це авторитетно заявила його співробітниця – О. А. Желтобородова, в ході особистої розмови з автором статті. Таку ж саму відповідь дали і працівники Харківського художнього музею – В. І. Кацай та С. А. Волошкіна. До речі, саме В. Кацай та С. Волошкіна (які є фахівцями з даного періоду) у своїх статтях детально описали окупаційні будні Харківського художнього музею [4; 10]. Таким чином, вищеописаний портрет Мазепи жодний з міських музеїв в період окупації не отримувал і не виставляв для показу відвідувачам.

Загалом з 400 тис. експонатів харківських музеїв, після визволення залишилось лише 8 тис [6, арк. 1]. З метою відновлення втрачених фондів, з кінця вересня 1943 р., музейники почали роботу спрямовану на збір експонатів, які опинились у державних установах та приватних колекціях харків'ян. Але станом на той період, харківський портрет Мазепи вже безслідно зник. Навіть станом на сьогодні серед старовинних

артефактів, що зберігаються в Харківському історичному музеї та мають стосунок до персони І. Мазепи, його портрети не зазначені [24].

Відсутність живописного образу гетьмана у харківських музеях, залучення його до організованих і проведених виставок свідчить лише про те, що він залишився в родині Яценків, був знищений в окупованому Харкові, або ж в той чи інший спосіб був кимось привласнений. До числа претендентів на примусову експропріацію можна віднести співробітників Оперативного штабу А. Розенберга, який відповідав за пошукові та евакуаційні операції, пов'язані з архівами, бібліотеками та музеями на окупованих територіях. Ці люди здійснювали офіційне привласнення матеріальних цінностей, які мали поповнити культурну скарбницю Третього Рейху. Однак дослідити цей напрямок практично неможливо, адже, попри німецький педантизм обліку та фіксації, окупаційні документи майже повністю втрачені. Та мізерна кількість німецьких документів, яка зберігається у 403 фондах ДАХО не має жодного стосунку до ревізійних реєстрів українських музейних експонатів [1]. Що стосується документів які зберігаються в архівах ФРН, то вони практично недоступні у зв'язку з тим, що німецька сторона вкрай неохоче йде на співпрацю з українськими вченими, обмежуючись лише надсиланням класичних бюрократичних довідок.

Курінний Петро Петрович

Більш перспективним напрямком пошуку харківського портрету Івана Мазепи є діяльність Петра Курінного, який, як зазначалося вище, виступив у ролі оцінювача даного артефакту. Як відомо з біографічної довідки, Курінний через невеликий проміжок часу був переведений до Києва. Саме він у 1943 р. супроводжував потяг з фондами українських музеїв, які окупанти вивозили до польського Кракова, а з часом до німецького Гохштадта. Відтоді Курінний проживав у Німеччині, де у 1945 р. став співорганізатором Української вільної академії наук (УВАН), та доволі знаним вченим серед українських еміграційних кіл [Детальніше див. 14]. Теоретично Курінний міг залишити собі портрет гетьмана Мазепи, особливо якщо взяти у розрахунок його історичну цінність. Не виключено що він перевіз його спочатку до Києва, а потім до Польщі та Німеччини. Однак серед переліку речей та документів особового фонду П. Курінного УВАН про портрет І. Мазепи немає жодної згадки [2]. Можливо причина відсутності художнього образу гетьмана пояснюється тим, що дві третини матеріалів зібраних П. Курінним загинула, а її власнику вдалося зберегти лише четверту її частину

Нічого невідомо про показ харківського портрету гетьмана на численних виставках, організованих представниками діаспори та українського еміграційного істеблішменту, що опинився за кордоном після Другої світової війни. Таким чином, якщо П. Курінний дійсно деякий час володів цим артефактом, то, під впливом об'єктивних чинників, втратив його у вирі воєнних подій 1942 – 1945 рр.

Інша версія походження і таємничого зникнення харківського портрету Івана Мазепи, пов'язана з точним копіюванням автентичної картини гетьмана за імперської доби. Одним з найбільш вірогідним автором вдалої портретної репродукції міг бути відомий харківський художник Сергій Васильківський (1854 – 1917). Як відомо, Сергій Іванович спеціалізувався головним чином на виконанні українських пейзажних сюжетів, інколи приділяючи увагу портретам та карикатурам [15]. Саме Васильківський разом з Миколою Самокишем (1860 – 1944) є фундаторами школи українського історичного живопису. Самокиш і Васильківський у 1909 р. створили художній альбом «З української старовини». З-під пензля С. Васильківського вийшла чи не найбільша кількість картин присвячених козацькому періоду української історії. Серед них такі відомі як: «Козак Голота» (1901), «Вибори полковником М. Пушкаря» (1903), «Козачий пікет» (1889), «Козаки в степу» (1890 – поч. XX ст.), «Запорожець у дозорі» (1899), «Козак у степу» (бл. 1905), «Похід козаків» (1917) тощо.

Васильківський Сергій Іванович

Життєві обставини (хвороба сина та передчасна смерть коханої) змусили Васильківського повністю присвятити себе живопису. У пошуках сюжетів він пішки обійшов майже усю Харківщину. Полтавщину, спускався Дніпром до Запорожжя, побував на Кубані. Це дозволило йому зосередитись на двох мистецьких жанрах козацтво та сільські пейзажі. Для створення правдивих акварельних образів козаків та старшини (не кажучи вже про портрети історичних осіб), Васильківський співпрацює зі своїм земляком Дмитром Яворницьким (1855 – 1940), який, вивчаючи історію запорозьких козаків товаришував з відомим меценатом та збирачем українських старожитностей Олександром Полем (1832 – 1890). До речі, саме Яворницький писав історичні коментарі до репродукцій картин, що увійшли до збірки «З української старовини».

Найпродуктивніший період творчості художника припадає на час перебування у Харкові 1888 – 1917 рр. саме тут були написані найзнаменитіші картини, в тому числі і його «мазепіана». Творчий доробок Сергія Івановича (який нараховує близько 3000 полотен)

вражає. Перед смертю він заповів 1340 картин Музею Слобідської України, та майже півтори тисячі передав Харківському художньому музею [15]. Його внесок в українське мистецтво неоціненний. Тому не дивно, що саме Васильківський вважається найвидатнішим українським художником імперської доби. «Васильківський у живописі – це як Шевченко у поезії», – кажуть сучасні митці.

У 1912 р. на другій персональній виставці в Харкові, Васильківський представив 27 акварельних зображень історичних діячів, серед яких: Б. Хмельницький, П. Дорошенко, В. Кочубей, П. Могила та І. Мазепа. При написанні своїх полотен Васильківський використовував не тільки фантазію, але й реальні художні сюжети, які дивом збереглися з козацьких часів як за кордоном так і в Україні. Серед історичних персоналій особливе місце посідають образи Івана Мазепи. Мабуть з усіх художників, які зосереджували увагу на зображенні цієї постаті, Васильківський є абсолютним рекордсменом. До нас дійшла знаменита картина гетьмана, зображеного у повний зріст, яка нині зберігається у Національному художньому музеї України. Згідно оцінки мистецтвознавців згадане полотно С. Васильківський створив на основі картини 1706 р. німецького художника Мартіна Бернігерота (1670 – 1733). Окрім того у фондах Лебединського міського художнього музею зберігається так званий «Помилковий портрет гетьмана Івана Мазепи» (1900), – зазначає О. Ковалевська [13, с. 17 – 18].

Портрет гетьмана Івана Мазепи. 1900 р.
Фанера, олія. 36,3 х 23,7.
Художник С.В. Васильківський

Документально підтверджено втрата трьох художніх полотен Миської картинної галереї Харкова під час нацистської окупації. Одне з них присвячене Богданові Хмельницькому, а два інших – Іванові Мазепі [5, арк. 12, 19].

Вартість кожної з картин Мазепи, мистецтвознавці оцінили в 1000 крб., Б. Хмельницького в 5000 крб. Архівні документи вказують, що одна картина художника з зображенням Мазепи (розмір 174 х 93) була вивезена німцями, інша (розмір 174 х 89) згоріла [5, арк. 12, 19].

Варто звернути увагу, що зниклі картини значно більші, аніж та, що зберігається у Національному художньому музеї України. Всього ж німці вивезли 44 картини С. Васильківського. Близько десяти з них були присвячені періоду козаччини. Їх оціночна вартість (станом на 18 червня 1944 р.) коливалась від 15 до 20 тис. крб. [5, арк. 4-5, 12].

Полотна Васильківського (у якості іконографічного першоджерела) цілком могли використовувати майстри Харківського художнього інституту: Козик, Добродіров, Кіяшко, Жеваго, які, як писала у листопаді 1942 р. газета «Нова Україна», виготовляли літографії, шкільні портрети та календарі із зображенням видатних персоналій України, до числа яких входив і Іван Мазепа [9, с. 4].

Таким чином Сергій Васильківський цілком міг бути причетний до створення харківського портрету гетьмана, який став відомий широкому загалу на початку 1942 р. Цілком імовірно, що у буремні роки української національної революції та громадянської війни це полотно могло потрапити до родини Г. Яценка і стати з часом сімейною реліквією. А отже анонсована у січні 1942 р. картина – копія, або ж одне з полотен С. Васильківського присвячена зображенню гетьмана Івана Мазепи. Цю думку (але без зазначення автора полотна) висловив і вітчизняний мазепознавець Сергій Павленко, який вважає портрет Мазепи однією з копій створених у позаминулому столітті. Якщо це дійсно так, то описана нами історія харківського портрету гетьмана бере свій початок у кін. XIX – на початку XX ст., а не в кінці XVII ст., на чому, мабуть, наполягав Г. М. Яценко. Мабуть тому німецька влада і не стала робити сенсації зі знайденого артефакту підносячи його до рівня національної ваги.

Однак, в той же час, не можна відмовлятися від стародавньої автентичності цього безцінного полотна, яке нацисти могли вивезти до Німеччини.

Не слід відкидати і версії пов'язаної з ризикованим кроком П. Курінного, котрий штучно заниживши його цінність, цілком міг привласнити портрет собі з метою збереження унікального і безцінного образу Івана Мазепи, який, судячи з усього, загинув у вирі воєнних лихоліть спричинених подіями Другої світової війни.

Отже, незважаючи на велику кількість історичних і мистецьких лакун, харківський портрет гетьмана Івана Мазепи є одним з загадкових і втрачених полотен, яке має увійти до загального реєстру відомих художніх образів присвячених цій історичній особі.

Додаток 1 [16, с. 4]

та генерального осавула при гетьманові Самойловичу. Останні – за часів обрання на гетьмана 1687 р. На цих портретах гетьмана зображено або вродливим, повним сили козаком у кунтуші й жупані (портрет збірки Бутовича), або поважним старшиною.

Інспектор Охорони Пам'яток Культури проф. П. Курінний повідомив, що хоч виявлений портрет всебічно і досконало ще не вивчений, але попередні результати свідчать, що він належить до пізніших портретів (саме другої групи – «без гетьманських клейнодів») і час його написання можна орієнтовно визначити 1680 – 1687 роками – тобто періодом перебування Мазепи в рангу генерального осавула. Щодо авторства є деякі припущення, але стверджувати щось певне – зарано.

Цей родинний сувенір п. Яценко має намір передати у власність Музеєві Слобожанщини.

Список використаних джерел

1. Архіви окупації 1941 – 1944 рр. / Упор. Н. Маковська. – Т. 1. – К.: Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2006. – 877 с.
2. Архів Українського Вільного Університету (Мюнхен). Опис фондів. Особові фонди. – Ф. 2. Курінний Петро Петрович, історик, археолог, етнограф і мистецтвознавець [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php. – Заголовок з екрану. – 16.03.17.
3. Березанська Г. Доба Івана Мазепи в новітній історіографії (з 1986 р. по сьогодні): рекомендаційний бібліографічний покажчик (укл. Ганна Березанська) // Україна в Центрально-Східній Європі: 36. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – Вип. 12 – 13. – С. 469 – 485.
4. Волошкіна С.А. Державна картинна галерея Харкова в період окупації (1941 – 1943 рр.). Хроніка подій / С. А. Волошкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://artmuseum.kh.ua/derzhavna-kartinna-galereya.html>. – Заголовок з екрану. – 17.03.17.
5. Державний архів Харківської області (ДАХО) Р – 5029 оп. 1. од. зб. б. 52 арк.
6. ДАХО Р – 5942. оп. 1. од. зб. 1. 5 арк.
7. Дмитрієнко М. Ф., Походзяча О. Б. Іконографія гетьмана Івана Мазепи у вітчизняних та зарубіжних пам'ятках / М. Ф. Дмитрієнко, О. Б. Походзяча // Свірщина в історії України: 36. наук. пр. – К.: Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 212 – 220.
8. Дмитрієнко М., Суховарова-Жорнова О. Портрети гетьмана Івана Мазепи. Ідентифікація образу та іконографічний аналіз зображень / М. Дмитрієнко, О. Суховарова-Жорнова // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2007. – 14. – С. 242 – 284.
9. Д. Н. Портрети гетьманів / Н. Д. // Нова Україна. – 15 листоп. 1942. – Ч. 259 (276).
10. Кацай В. І. Українська державна картинна галерея у Харкові під час німецької окупації (1941 – 1943 рр.) / В. І. Кацай [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://artmuseum.kh.ua/galereya.html>. – Заголовок з екрану. – 17.03.17.
11. Ковалевська О. О. До питання атрибуції портретів І. Мазепи / О. О. Ковалевська // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. – №1. – 2006. – С. 102 – 108.
12. Ковалевська О. О. Портрети Мазепи: критерії достовірності та проблеми ідентифікації / О. О. Ковалевська // Матеріали Міжнародної конференції «Іван Мазепа та його доба: історія, культура, національна пам'ять» (15 – 17 жовтня 2008 р., Київ – Полтава). – К.: Темпора, 2008. – С. 395 – 406.
13. Ковалевська О.О. Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ – початку ХХІ ст. / Ред. М. Волошак. НАН України. Інститут історії України. – К.: Темпора, 2013. – 420 с.
14. Кот С. І. Курінний Петро Петрович / С. І. Кот // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51951. – Заголовок з екрану. – 15. 03.17.

Як тепер виявилось, у Харкові, в родині Г.М. Яценка багато років зберігався родинний оригінальний портрет гетьмана Івана Мазепи.

Через те, що портретів славетного поборника української самостійності збереглося до наших часів і взагалі відомо дуже мало, цей портрет має неабияку цінність.

Всі відомі портрети гетьмана Мазепи за зовнішніми ознаками можна розділити орієнтовно на дві групи. До першої групи належать портрети гетьмана, на яких його зображено «з гетьманськими клейнодами» (панегіричний портрет-гравюра Київської Духовної Академії роботи українського майстра Мігури 1706 р., портрет олією Шведської Королівської Гріпсгольмської галерії).

До другої групи належать портрети «без гетьманських клейнодів» (портрет з хорів Лаврської церкви, портрет московського міністерства а Закордонних Справ, портрет збірки Бутовича).

Портрети першої групи можна безпомилково датувати періодом від 1687 р. (час обрання на гетьмана) до 1709 р., коли всі портрети стали нищити за наказом царя. На цих портретах Мазепа – вродливий лицар-козак з вусами, з булавою в руках та орденом Андрея Первозваного на грудях.

Дещо складніше визначити дату написання портретів без клейнодів. Перші з них могли бути написані під час перебування Мазепи на посадах військового товариша

15. Огієвська І. В. Васильківський Сергій Іванович / І. В. Огієвська // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32390. – Заголовок з екрану. – 15.03.17.
16. Росинський В. Портрет гетьмана Івана Мазепи / В. Росинський // *Нова Україна*. – 28 січ. 1942. – Ч. 14 (31).
17. Павленко С. О. Портрети Мазепи: у пошуках істини / С. О. Павленко // *Сіверянський літопис*. – 2005. – № 1. – С. 139 – 140.
18. Павленко С. О. Портрет І. Мазепи з колекції Бутовичів / С. О. Павленко // *Сіверянський літопис*. – 2005. – № 4 – 5. – С. 63 – 67.
19. Павленко С. О. Портрет І. Мазепи та його наближених у Києво-Печерській лаврі / С. О. Павленко // *Сіверянський літопис*. – 2008. – № 1. – С. 94 – 102.
20. Павленко С. О. Дніпропетровський портрет гетьмана І. Мазепи / С. О. Павленко // *Сіверянський літопис*. Всеукраїнський науковий журнал – 2009. – № 2 – 3. – С. 239 – 243.
21. Портрети, ікони, красовиди... / Б. а. // *Нова Україна*. – 18 лют. 1942. – Ч. 31 (48).
22. Україна – козацька держава: наукове вид. – Упоряд.: Недяк В. В.; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. – К.: Видво «Емма», 2007. – 1216 с.
23. Шендрюк Л. К., Янович О. В. / Л. К. Шендрюк, О. В. Янович І. С. Мазепа. Дослідження портретів гетьмана. – Полтава: Верстка, 2007. – 72 с.
24. Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://museum.kh.ua/about/museum-history/>. – Заголовок з екрану. – 4.03.17.
25. Харківський художній музей. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://museum.kh.ua/about/museum-history/>. – Заголовок з екрану. – 4.03.17.
26. Якубова Т. А. Маловідомі матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що до історичного портрету гетьмана І. Мазепи (XVII – XVIII ст.) / Т. А. Якубова // *Праці Центру пам'яткознавства*: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 16. – С. 165 – 176.
11. Kovalevska O.O. Do pytan'nia litybut'sii portretiv I. Mazepy / O.O. Kovalevska // *Siverianskyi litypys*. Vseukrainskyi naukovi zhurnal. – №1. – 2006. – S. 102 – 108.
12. Kovalevska O.O. Portrety Mazepy: kryterii dostovirnosti ta problemy identyfikatsii / O.O. Kovalevska // *Materialy Mizhnarodnoi konferentsii «Ivan Mazepa ta yoho doba: istoriia, kultura, natsionalna pam'iat»* (15 – 17 zhovtnia 2008 r., Kyiv – Poltava). – K.: Tempora, 2008. – S. 395 – 406.
13. Kovalevska O.O. Ikonohrafiia Ivana Mazepy v obrazotvorchomu mystetstvi XX – pochatku XXI st. / Red. M. Voloshchak. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – K.: Tempora, 2013. – 420 s.
14. Kot S.I. Kurynnyi Petro Petrovych / S.I. Kot // *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51951. – Zaholovok z ekranu. – 15.03.17.
15. Ohiiivska I.V. Vasylykivskyi Serhii Ivanovych / I.V. Ohiiivska // *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32390. – Zaholovok z ekranu. – 15.03.17.
16. Rosinskyi V. Portret hetmana Ivana Mazepy / V. Rosinskyi // *Nova Ukraina*. – 28 sich. 1942. – Ch. 14 (31).
17. Pavlenko S.O. Portrety Mazepy: u poshukakh istyny / S.O. Pavlenko // *Siverianskyi litypys*. – 2005. – № 1. – S. 139–140.
18. Pavlenko S.O. Portret I. Mazepy z koleksii Butovychiv / S.O. Pavlenko // *Siverianskyi litypys*. – 2005. – № 4 – 5. – S. 63–67.
19. Pavlenko S.O. Portret I. Mazepy ta yoho nablyzhenykh u Kyievo-Pecherskii lavri / S.O. Pavlenko // *Siverianskyi litypys*. – 2008. – № 1. – S. 94 – 102.
20. Pavlenko S.O. Dnipropetrovskyi portret hetmana I. Mazepy / S.O. Pavlenko // *Siverianskyi litypys*. Vseukrainskyi naukovi zhurnal – 2009. – № 2 – 3. – S. 239 – 243.
21. Portrety, ikony, kraievyydy... / B. a. // *Nova Ukraina*. – 18 liut. 1942. – Ch. 31 (48).
22. Ukraina – kozatska derzhava: naukowe vyd. – Uporiad.: Nediak V.V.; Naukovi red. Shcherbak V.O., Fedoruk O.K. – K.: Vydvo «Emma», 2007. – 1216 s.
23. Shendryk L.K., Yanovych O.V. / L. K. Shendryk, O.V. Yanovych I. S. Mazepa. Doslidzhennia portretiv hetmana. – Poltava: Verстка, 2007. – 72 s.
24. Kharkivskyi istorychnyi muzei im. M. F. Sumtsova. Ofitsiynyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do sait: <http://museum.kh.ua/about/museum-history/>. – Zaholovok z ekranu. – 4.03.17.
25. Kharkivskyi khudozhnyi muzei. Ofitsiynyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do sait: <http://museum.kh.ua/about/museum-history/>. – Zaholovok z ekranu. – 4.03.17.
26. Yakubova T.A. Malovidomi materialy fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, shcho do istorychnoho portretu hetmana I. Mazepy (XVII – XVIII st.) / T.A. Yakubova // *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva*: Zb. nauk. pr. – 2009. – Vyp. 16. – S. 165 – 176.

References

1. Arkhivy okupatsii 1941 – 1944 rr. / Upor. N. Makovska. – T. 1. – K.: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2006. – 877 s.
2. Arkhiv Ukrainskoho Vilnoho Universytetu (Miunkhen). Opis fondiv. Osobovi fondy. – F. 2. Kurynnyi Petro Petrovych, istoryk, arkeoloh, etnohraf i mystetstvoznavets [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do sait: http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php. – Zaholovok z ekranu. – 16.03.17.
3. Berezanska H. Doba Ivana Mazepy v novitnii istoriohrafi (z 1986 r. po sohodennia): rekomendatsiyni bibliohrafichnyi pokazhchyk (ukl. Hanna Berezanska) // *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*: Zb. nauk. pr. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2013. – Vyp. 12 – 13. – S. 469 – 485.
4. Voloshkina S.A. Derzhavna kartynna halereia Kharkova v period okupatsii (1941 – 1943 rr.). Khronika podii / S. A. Voloshkina [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: <http://artmuseum.kh.ua/derzhavna-kartynna-galereya.html>. – Zaholovok z ekranu. – 17.03.17.
5. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti (DAKHO) R – 5029 op. 1. od. zb. 6. 52 ark.
6. DAKHO R – 5942. op. 1. od. zb. 1. 5 ark.
7. Dmytriienko M. F., Pokhodiashcha O. B. Ikonohrafiia hetmana Ivana Mazepy u vitchyznianskykh ta zarubizhnykh pam'iatkakh / M. F. Dmytriienko, O. B. Pokhodiashcha // *Sivershchyna v istorii Ukrainy*: Zb. nauk. pr. – K.: Hlukhiv, 2013. – Vyp. 6. – S. 212 – 220.
8. Dmytriienko M., Sukhovorova-Zhornova O. Portrety hetmana Ivana Mazepy. Identyfikatsiia obrazu ta ikonohrafichnyi analiz zobrazhen / M. Dmytriienko, O. Sukhovorova-Zhornova // *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytan'nia teorii ta metodyky*. – 2007. – 14. – S. 242 – 284.
9. D.N. Portrety hetmaniv / N.D. // *Nova Ukraina*. – 15 lystop. 1942. – Ch. 259 (276).
10. Katsai V.I. Ukrainska derzhavna kartynna halereia u Kharkovi pid chas nimetskoï okupatsii (1941 – 1943 rr.) / V. I. Katsai [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: <http://artmuseum.kh.ua/galereya.html>. – Zaholovok z ekranu. – 17.03.17.

Saltan O. M., candidate of historical sciences, associate professor, Kharkiv State Academy of Physical Culture (Kharkiv, Ukraine), Saltan_Olexandr@ukr.net

Kharkivski picture of hetman Ivan Mazepa

The article analyzes the history undisclosed artistic artifact – the portrait of Ivan Mazepa, the appearance of which was reported in occupying the Kharkiv newspaper «New Ukraine» in first of all 1942. The author admits that this painting could have been written in the end of XVII – beginning of XVIII century, or to be an exact copy, created by Kharkov artist Sergey Vasilkovsky

Key words: newspaper «New Ukraine» hetman, a historical portrait, scientific source, the German occupation, the occupying power, art exposition.

* * *